સંત બાલશિક્ષણ પ્રચારમાળા—૧૫

બાળકની માગણી ને હઠ

લેખક :

તારાબેન મોડક

દક્ષિણામૂર્તિ બાલમંદિર

ભાવનગર

गूजरात विद्यापीठ ग्रंथालय

[गुजराती कॉपीराअिट बिभाग]

अनुक्रमांक १४५१२ वर्गांक

पुस्तकनुं नाम આઝાદની માગણી ને હું

विषय म ३२

બાળકની માગણી ને હઠ

લેખક :
તારાબેન મોડક

પ્રકાશક :
નાનાભાઇ, ગિજુભાઇ
શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થિભવન, ભાવનગર

આવૃત્તિ પહેલી
પ્રત ૧૫૦૦
*
સંવત ૧૯૮૫
ઇ. સ. ૧૯૨૯

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

: મુદ્રણસ્થાન :
આદિત્ય મુદ્રણાલય
રાયખડ : અમદાવાદ
: મુદ્રક :
ગજાનન વિ. પાઠક

બાળકની માગણી

ઘણાંઓ માને છે કે લાડકું બાળક તો ત્યારે જ કહેવાય કે જ્યારે બાળક જે માગે તે તેને તરત આપવામાં આવે. શ્રીમંતનું બાળક તો તે જ કે જેના બોલ્યા બોલ હેઠે ન પડે. ઘણાંઓ પોતાને તો બાળકને એટલા જ કારણથી અભાગી માને છે કે તેઓ બાળકે માગેલું બધું તેની પાસે હાજર કરી શકતાં નથી.

આ ખ્યાલ એકલા જુના જમાનાનાં લાડકવાયા બાળકનાં કોડીલાં માતપિતાનો જ નથી. આજના બાળયુગને બરાબર ન સમજનારાં યે ભૂલથી એમ જ માની બેસે છે કે બાલઉછેરની નવી પદ્ધતિએ બાળકોને ઉછેરવાં હોય તો તેઓ જે માગે તે તેમને આપવું જ જોઈએ.

બાળકોની બધી માગણીઓ પૂરી પાડવી તે સાધારણ માણસને તો શું પણ ધનાઢ્ય અને સત્તાધીશને

પણ ઘણી વ . અશક્ય જ છે. અને શક્ય હોય તો પણ ઘણીવાર તે જરૂર વગરની એટલે નિરર્થક હોય છે; જ્યારે ઘણ વાર તો તે નુકશાનકારક જ હોય છે. બાળકોની ાગણીઓ પૂરી પાડવામાં સૂક્ષ્મ વિવેકની અત્યંત જરૂર છે. તેમ જ માગણી પૂરી પાડવી કે નહિ એ નક્કી કરવામાં જેટલો વિવેક વાપરવો જોઇએ તેટલો જ વિવેક આપણે કયા શબ્દમાં અને કઇ રીતે 'હા' 'ના' પાડીએ છીએ તેમાં પણ કરવો જોઈએ.

ઉપર કહ્યું તેમ બધી માગણીઓ પૂરી પાડવાની શક્યતા હોય છતાં હા ના પાડવાનાં સ્થળો અનેક છે. સામાન્યતઃ એવા બે પ્રકારો હમેશના છે. એક, બાળક પોતાને જરૂર છે માટે નહિ પણ દેખાદેખીથી. આડોશી પાડોશીનાં કે ઘરનાં ઇતર છોકરાંઓએ કાંઈક આણ્યું છે, અથવા તેમની પાસે જોઈને બાળક વસ્તુની માગણી કરે છે, તેને તે જ કારણે સદૈવ ના પાડવા જેવી હું ગણું છું. "એં, એં, મારે દડો જોઇએ." "શું કામ?" "એં, પેલા બચુના કાકા કેમ લઇ આવ્યા છે?" વગેરે સંવાદો હમેશના પરિચિત છે. અને તેની સાથે એ અનુભવ પણ હમેશનો છે કે માબાપો એવી માગણી પૂર્ણપણે યોગ્ય ગણે છે. 'કોકનું જુએ એટલે બાળકને મન થાય

જ ને ? " એ બાલ-માનસ નિયમ તરીકે અબાધિત સ્વીકારાએલું છે. બાળકોને જરાયે ન જોઇતી વસ્તુઓ બાળકો આ નિયમાનુસાર સંઘરે છે ને મોટાંઓ તેમને તે લાવી આપે છે. આજે ઘણી ખરી મોટાંઓની દુનિયા પણ આ જ નિયમાનુસાર ચાલે છે. ઘણાંખરાં સ્ત્રી પુરુષો પોતાના જીવનમાં જેની જરૂર ઉત્પન્ન થઈ તે વસ્તુઓ વસાવવાને બદલે બીજા કોઇકે તે વસાવી છે માટે વસાવવા નીકળે છે; ને આવા રીતે નકામી વસ્તુઓના સંગ્રહના ભાર નીચે નકામાં દબાય છે. ઉપરાંત આ કુટેવ મનુષ્યને અસંતોષ અને અદેખાઈ પોષવા તરફ પણ લઇ જાય છે. બાળક પોતાની વસ્તુઓ સાથે આનંદથી રમતું હોય છે. પોતાની પ્રવૃત્તિમાં તલ્લીનતાથી રમતું હોય છે, એટલામાં પાડોશીને ત્યાં એકાદ નવું રમકડું આવે છે. બાળક ત્યાં જઈને જુએ, મિત્રભાવે રમકડાથી રમવાનો યે આનંદ લે ને છતાં સંતુષ્ટ ને સુખી રહે એ બનવું શકય છે. પરંતુ જો બાળકને એકવાર એ રસ્તો મળે કે બીજાને છે તે મને કાં નહિ ? તો આનંદને બદલે દુઃખ, ઇર્ષા, ને અસંતોષ તેને ભાગે આવે. આ રસ્તે બાળક ચડે કે તરત જ, પહેલે જ પ્રસંગે, જો બાળકને બીજે રસ્તે લઇ લેવામાં આવે તો આવા અસંતોષમાંથી તે બચી

શકે. બેશક ઘરનાં મોટાંઓમાં એ પ્રકારની ઈર્ષાવૃત્તિ જો વસતી હોય તો બાળકમાં તે આવ્યા વગર ન રહે. ઉપર ઉપરથી બાળકને માત્ર 'ના' પાડવાથી બાળકનો અસંતોષ ન જાય. આવા પ્રસંગોમાં કઇ રીતે 'ના' પાડવી તેનો આધાર પ્રત્યક્ષ પ્રસંગ તેમ જ પરિસ્થિતિ ને વિશિષ્ઠ બાળક વગેરે ઉપર છે. પણ સામાન્યતઃ આપણા રમકડાં ખરીદવાના જે પ્રસંગો છે તે વખતે લાવશું એમ કહી શકાય; આવા પ્રસંગો ઘણા હોય, જેમકે કોઇ કુટુંબમાં બાળકને તેના જન્મ દિવસે કાંઇ અપાતું હોય, અથવા દીવાળી આદિ તહેવાર કે માબાપ બહાર ગામ જાય ત્યારે વગેરે. વળી વસ્તુની તાત્કાલિક આવશ્યકતા છે કે નહિ તે જોઇને પણ જવાબ અપાય. એકંદરે તે સૌના પોતાના વિવેક ઉપર રહે છે.

વળી બાળક ઘણી વાર પોતાના ઉપયોગની વસ્તુઓ ઉપયોગને માટે જ લેવાને બદલે માત્ર સંગ્રહ ખાતર લેવા માગે છે. જેમકે બાળક ચિત્ર કાઢવાની પેન્સિલો માગે છે. શા માટે? તો દુકાનમાં જોઈ માટે. ઘેર એક સેટ પડયો હોય તે વાપરીને ચિત્ર ઉપજાવવાનો આનંદ લેવાને બદલે "મારી પાસે આટલી બધી પેન્સિલો!" એવો 'આટલા બધા'નો આનંદ લેવા માગે તો તેને જરૂર વિકૃત આનંદ ગણી ચોખ્ખી

'ના' જ પાડવી જોઇએ. 'ના' પાડવાની રીત તો એ જ હોય કે "તારી પાસે છે તે વાપરી રહે એટલે બીજી.' અર્થાત્ આ 'ના' માં પણ પૂર્ણ વિવેક તો જરૂરનો છે જ. જેમકે બાળકો ઘણીવાર વસ્તુ હોય છતાં બીજી માગે છે; તેમાં સંગ્રહવૃત્તિ નહિ પણ તેમની સાચી જરૂરીઆત હોય છે. જેમ બાળકને એક વાર 'ચાલણગાડી' લઈ દીધી. બે ચાર મહિને તે ફાટી ગઇ હોય ને બાળક નવી જુએ ત્યારે તેને તે ફરીવાર હાથમાં લઇ વાંચવાનું મન થાય એ સહજ છે. તે વખતે જેમનાથી ફરીવાર ચાર આના ખરચી શકાય તેવું હોય તેઓ 'ના' ન જ પાડે. તે વખતે જો કોઇ કહે કે તારી પાસે છે ને તેમાંથી વાંચ તો બાળક નિરુત્સાહી થાય. જેમને આવો ખર્ચ વારંવાર કરવો પોસાતો ન હોય તે બાળક માટે આટલું તો કરે જ કે "ચાલ તારી ફાટેલી ચોપડી સરસ નવી બનાવીએ" ને ચોપડી બંધાવીને અને સારું રંગીન પુઠું નાખીને બાળકને આપે. એવી જ રીતે બીજી બાબતમાં.

બાળકો ઘણીવાર એવી વસ્તુઓ પણ માગે છે કે જેનો તેમને ઉપયોગ જ હોતો નથી. બે રીતે આમ બને છે. એક તો તે વસ્તુના ઉપયોગ માટે તેઓ હજી નાનાં હોય છે. જેમકે મોટો ભાઈ ચોપડી

વાંચે અથવા લખે છે તે જોઈને "મને પેન્સિલ આપો." "મને ચોપડી આપો." બાપાનું, બાનું, માશીનું, કાકાનું જોઈને "મને આ આપો ને તે આપો" એમ તેમનું ચાલે છે. ત્યારે પણ "મોટા ભાઈ જેવડો થઈશ ત્યારે લઈ દઈશું." અથવા "થોડા દિવસ પછી લઈશું." વગેરે કહીને બાળકોની તે વખતની કક્ષાને યોગ્ય એવી જ વસ્તુઓ તેમને અપાવવી. "આનું હું શું કરીશ" તે બાળક આગળ ચોક્કસ હોવું જોઈએ. આને દેખાદેખીનો પ્રકાર ન ગણીએ, કારણ એમાં ઈર્ષા કરતાં માત્ર અનુકરણનો ભાગ હોય છે.

બીજી રીત તે ક્યાંક જોયું માટે માગવું તે છે. આ ઇચ્છા ક્ષણિક હોઈ છે, ને તે વસ્તુ લીધા પછી ઘરમાં તો તે નકામી જ પડી રહે છે એવો સામાન્ય અનુભવ છે. બાળકોને માટે એક સામાન્ય નિયમ રાખીએ કે બજારમાં શું લેવું છે તે ઘરથી નક્કી કરીને નીકળે, તેમ જ શા માટે જોઈએ તે પણ નક્કી કરીને નીકળે. બજારમાં ગયા પછી જો કાંઇ વસ્તુ જોઈને મન થાય તો તે બીજી વખત બજારમાં જતી વખતે યાદીમાં આવે ને પછી લેવાય. એટલે "જોયું માટે લીધું" એમ કોઈવાર નહિ બને.

આ એક રીત નકામો સંગ્રહ વધારનારી છે. તે

પરત્વેનું માનસિક નિયમન યોગ્ય કાળે આવવાની જરૂર છે. આ નિયમનને અભાવે મોટાએ પણ સંગ્રહ વધારે છે. ખરી રીતે બાળકની યોગ્ય માગણીઓ એટલી થોડી ખર્ચાળ હોય છે કે તેમની અયોગ્ય માગણીઓની–અનેક અવતરણ (જેના આખર કારણો તો આપણે જ છીએ) ની–"ના" માંથી તેમની યોગ્ય માગણીઓ કોઈ પણ સામાન્ય સ્થિતિનો માણસ પણ સહેલાઇથી પૂરી પાડી શકે.

સારાંશ દેખાદેખી અને સંગ્રહ ખાતર થએલી માગણીઓની ચોખ્ખી 'ના' હોવી જોઇએ. સમજણાં બાળકોને તેનાં કારણો સહિત 'ના' પાડી શકીએ. કાંઇક નીચે પ્રમાણે સંવાદ થાય.

"બા, મારે ફુક્કો લેવો છે."

"કેમ?"

"પેલા બટુકને માટે એના કાકા બે ફુક્કા લાવ્યા માટે."

"બટુકને માટે આણ્યા માટે આપણે આણવાની કાંઈ જરુર નથી."

"પણ મારે જોઈએ."

"હા, તારે જોઇતા હોય તો લાવશું; બજારે જાશું ત્યારે."

એ સિવાય બાળક માગે ને માગણી યોગ્ય હોય તો પૂરી પાડવી. તે માગે કે તરત તે પૂરી પાડવી જ જોઇએ એવી ટેવ પાડવાની જરૂર નથી. બાળક કવખતે માગે તે ન ચાલે. "બસ હમણાં ને હમણાં લાવો, નહિ તો રડીશ" એ સ્વચ્છંદ તરફ બાળકને આપણે જ લઈ જઈએ છીએ. બજારમાંથી લાવવાનું હોય તો બજારમાં જવાને વખતે જ મળે, ખાવાનું હોય તો ખાવાને વખતે મળે, બીજું કાંઈ આપણે જ કરી દેવાનું હોય તો અમુક નક્કી વખતે તેમણે માગણી કરવી, વગેરે પ્રકારના નિયમો આપણે આસ્તે આસ્તે દાખલ કરીને પાળશું ને પળાવશું તો બાળકોનું જીવન વ્યવસ્થિત થશે ને તેથી વધારે સુખકર થશે. બાળકો માગે કરાવે તો તે તરફ ધ્યાન જ ન અપાય; ઘરની વ્યવસ્થા કે બધી ધમાલમાં બાળકોને કશું બોલાવાપણું જ ન હોય; મોટાંઓની સગવડ પ્રમાણે જ તેમણે ગોઠવાઇ જવું એ બાળઉછેરનો એક બહુ જ પ્રચલિત અને બહુ જ ત્યાજ્ય પ્રકાર છે. ઘર જેટલું મોટાંઓનું તેટલું જ બાળકનું એ ન્યાય ઉપર બાલપ્રેમીઓ બાળકોના હક્કો માટે લડે છે તે બરાબર જ છે. પણ બાળકને હક્ક આપવા જતાં આપણે તેમને સ્વચ્છંદી, લહેરી, અવ્યવસ્થિત, બીજા કોઇની પરવા જ નહિ કરનારાં એવાં કરી મૂકશું તો શા કામનું? જેમ

બાળકની પ્રવૃત્તિમાં તેને મોટાઓએ વ્યત્યય ન કરાય તેમજ મોટાંઓના કામમાં બાળકથી યે વ્યત્યય ન થાય. જેમ બાળકની ઇચ્છાને મોટાંઓ સન્માને તેમ મોટાંઓની ઇચ્છાને બાળક સન્માને.સામાજિક જીવનના આ સરલ સાદા નિયમો જો આપણે બાળક આગળ મૂકતાં ચૂકશું તો આપણી બાળઉછેર પદ્ધતિ બાળકને જ અત્યંત હાનિકારક થઇ પડશે. એક બાજુ બાળકને સ્થાન જ નહિ ત્યાં 'તેનું વ્યક્તિત્વ' એ શબ્દપ્રયોગ જ કાનને નવો ને ચમત્કારિક લાગે. એ સ્થિતિમાંથી બહાર નીકળવાનું પહેલું પગલું જો લઇ ચૂકયા હોઇએ તો બાળકના વ્યક્તિત્વનો યોગ્ય દિશામાં વિકાસ થાય તે જાતનું નિયમન ઘરમાં પ્રસ્થાપિત કરવાનું બીજું પગલું લીધે જ છૂટકો. બાળકની માગવી તરફ પૂર્ણ ધ્યાન આપવાનો સંકલ્પ કર્યા પછી માગણીઓનું પૃથક્કરણ ને તેનું યોગ્યાયોગ્યપણું નક્કી કરવું પડે. તેમ જ માગણીઓ કયારે કરવી, કોની પાસે કરવી વગેરે બાબતના ચોક્કસ નિયમો પણ દાખલ થવા જ જોઇએ. બચલી કજીયે ચડી છે માટે બાલઇચ્છાને સન્માનનાર પિતા મળવા આવેલા મિત્રોને બેસાડી તે ને તે જ વખતે શેરડી લેવા નીકળી પડે તેમાં બચલીનું સાચું સન્માન નથી જ. બચલીના કજીયાને એક જ જવાબ હોઇ શકે :

"કાલે સવારે બજારમાં જઇશ ત્યારે શેરડી લાવીશ." ને બચલીએ અત્યાર સુધી ન જાણ્યું હોય તો જાણી લેવું જોઇએ કે બાપા હમેશ એક જ જવાબ દે છે.

હવે બાળકને "ના" પાડવાની રીતો વિષે થોડો વિચાર કરવો ઘટે.

"તું નાનો છે" "તને શું આવડે?" "તું શું વાંચતો'તો?" "તું શું કરતો'તો?" "તારે શું કરવું છે?" વગેરે રીતો સામાન્ય છે, દેખીતી રીતે ખોટી લાગે એવી છે ને છતાં એટલી પ્રચલિત છે કે આપણાં મ્હોંમાંથી એ શબ્દો નીકળે છે એનું આપણને જ ભાન હોતું નથી. બાળકને તેનું નાનપણ કે તેની અણઆવડત આવી રીતે સંભારી આપવાં એ અસભ્યતા છે, અપમાનકારક છે, ને બાળકને બાલ્યાવસ્થા પ્રત્યે કંટાળો ઉપજાવનારાં છે. એને બદલે "થોડા દિવસ પછી" "એક વરસ પછી" "તું વાંચવા લાગીશ ત્યારે લઇશું" "હમણાં તેનું કામ નથી માટે નથી લેવું" વગેરે વાક્યોથી 'ના' પાડી શકાય.

"આપણે ગરીબ છીએ" "આપણી પાસે પૈસા નથી" એ ના પાડવાની એક બીજી રીત છે. આમ કહેવાથી બાળકમાં પોતાની સ્થિતિ પ્રત્યે ખૂબ અસંતોષ પેદા થાય છે ને ઝાઝે ભાગે અસંતોષનું બીજ

માબાપના અસંતોષમાં છે. ગરીબાઇ ને શ્રીમંતાઇ એક રીતે સાપેક્ષ છે. બીજા વધારે શ્રીમંતની સાથે સરખાવતાં જે માણસ ગરીબ દેખાય તે ઓછા પૈસાદારની તુલનામાં શ્રીમંત થઇ જાય છે. ઘણા રાજાઓને પણ પોતાના કુંવરોને "ના ભા, આપણે ગરીબ છીએ; આપણે ફલાણું ન લઇ શકીએ." એવું કહેવું પડતું હશે, જ્યારે આઠ આનાનો મજૂર આખો દિવસ મજૂરી કરીનેય બાળકોને સંતુષ્ટ ને તૃપ્ત રાખતો હશે. બાળકો પાસે આપણી જગતની દૃષ્ટિ હોતી નથી. તેઓ આપણી દૃષ્ટિ આસ્તે આસ્તે લે છે. આપણે જો આપણી આર્થિક સ્થિતિમાં સંતુષ્ટ હોઇએ તો બાળકોને ય લાગે કે બધું બહુ સારૂં છે; ને આપણને જ થતું હોય કે "હાય હાય, આપણે ગરીબ; આપણે ફલાણાની જેવી મોટર નથી, આપણે રૂપીઆ ઉડાવી નથી શકતાં" તો આપણે અસંતોષને લીધે આપણું કિંમતી જીવન ગુમાવીએ છીએ એ તો ઠીક, પણ બાળકમાં પણ તેનું બીજ રોપીએ છીએ. બાળકોને આવા દુષ્ટ રોગમાંથી આપણે જરૂર બચાવીએ. લક્ષાધીશ એક મેળામાં જઇ સો રૂપીઆ ખર્ચીને તેના બાળકને ખુશી કરે છે; એક સાધારણ માણસ બે આના ખર્ચીને પોતાનાં બાળકને તેટલું જ ખુશી કરી શકે છે. ઉલટું કદાચ લક્ષાધીશનાં

બાળકો વસ્તુઓની અતિશયતામાં મુંઝાઇ જઇ તેનો બરાબર આનંદ ન લઇ શકે, જ્યારે બીજું બાળક પોતાનો ફુક્કો ધરાઇ ધરાઇને ફુગાવી શકશે ને પોતાનું પંપુડું છાતી ફુલાવી ફુલાવીને વગાડશે, ને તૃપ્તિની મધુર નિદ્રામાં લીન થશે. મેં બે ભાઈ જોયા છે. એકને રૂ. ૬૦ પગાર મળે; ઘરમાં ચાર છોકરાં ને સ્ત્રી, બીજાને રૂ. ૪૦૦ પગાર ને એક છોકરી ને સ્ત્રી. પણ રૂ. ૬૦ ના પગારદારને ત્યાં છોકરાંઓ આનંદ કલ્લોલ કરતાં હોય. એમના બાપા એમની સાથે રમે, એમને માટે કવિતા કરે ને છોકરાંઓ તે આનંદથી ગાય; તેમને ગામમાં ફરવા લઇ જાય, લીલા ચણાના ઓળા લેવરાવે વગેરે. એને ઘેર એક અર્ધો કલાક જઇને બેસો તો છોકરાંઓ એવી વાતો કરે ને હસે ને રમે કે જોઇને આપણે પણ સંતોષ પામીને ઘેર આવીએ. હવે પેલા બીજા ભાઈને ત્યાં જઇએ તો છોકરી કાંઈક માગતી હોય તો ભાઇ કહેઃ “ પણ આપણે તેવી સાડી ન લેવાય. આપણે ગરીબની રીતે જ રહેવું જોઇએ. મારી નોકરી તો આજે છે કાલે ન હોય તો ? પેલું ઘર બાંધીએ એમાં પૈસા જોઇએ ” એવું એવું ચાલે. પેલી છોકરીને “ હાવ આપણે ગરીબ છીએ ” નો રોગ લાગુ પડવા લાગ્યો. નિશાળની બીજી છોકરીઓ સાથે પોતાને સરખાવતી જાય ને મનમાં મનમાં દુઃખી ને અસંતુષ્ટ થતી જાય.

આ બાબતમાં માબાપોએ ખાસ ધ્યાન રાખવું. બાળકોને પૈસાની રેવડી અપાવો તો યે તેટલો જ આનંદ છે ને રૂપીઆની બરફી અપાવો તો યે તેટલો જ આનંદ છે. "હાય હાય, આપણે ગરીબ! આપણે બરફી નથી લઈ શકતાં" એ વિચાર મોટા માણસના મનમાં બીજાની સામે જોઈ જોઇને આવે છે. પરંતુ બાળકોનો આનંદ ખરી રીતે પૈસાથી વેચાતી લેવાની વસ્તુ છે જ નહિ.

*

આ હઠ કહેવાય ?

આપણે બાળકને કહીએ છીએ: "હવે હઠ લઇશ મા." બાળકને ભાન થાય છે કે આપણામાં હઠ લેવાનું સામર્થ્ય છે. આપણે બાળકને કહીએ છીએ; "કેવો હઠીલો થઈ ગયો છે ! કેવો જક્કી ! એકવાર હઠ લે છે તે છોડતો જ નથી." બાળકને ભાન થાય છે કે "હું હઠીલો છું; હું જક્કી છું."

બાળક હઠ લેવાની કળા વધારે ને વધારે ખીલવતું જાય છે ને આપણે તેનાથી વધારે ને વધારે કાયર થતાં જઇએ છીએ. આપણે દુ:ખી થઇએ છીએ ને બાળક આપણા કરતાં દસગણું વધારે દુ:ખી થાય છે. આખો વખત એનું એં એં એં ચાલે છે. બાળક અને આપણે, એક નવીન જ—કેવળ અનાવશ્યક એવી ખટપટમાં પડીએ છીએ.

બાળકની હઠનો સાચો ઉપાય "તું હઠીલો છો" એમ તેને કહેવાનો નથી, પણ આપણે મનમાં સમજી લેવાનો છે. હઠ ઉપર યોગ્ય ઉપચાર થવા માટે પ્રથમ તો આપણે હઠને ઓળખતાં શીખવું જોઇએ. ઘણીવાર હઠ ઉપર ઉપચાર લાગુ પડતો નથી એનું કારણ આપણે હઠ જેવી દેખાતી અનેક વસ્તુને હઠ માની બેસવાની ભૂલ કરીએ છીએ અથવા ખરી હઠને કાંઇ જૂદું માનીએ છીએ.

શુદ્ધ હઠને ઓળખતાં શીખવું એ હઠના ઉપચારનું પહેલું પગલું છે. માટે " આ હઠ કહેવાય ? " આ પ્રશ્ન આપણી આગળ હમેશ રાખવો જોઇએ.

એક ચાર વરસની બાળા પોતાની મોટી બેન સાથે પાડોશણને ત્યાં ગઈ. પાડોશણ કહે: " બેન, તમારે ત્યાં મારો પાટલો છે તે મોકલાવજો. " બાળા ઘેર ગઇ ને પાટલો ઉપાડવા પ્રયત્ન કરવા લાગી. તે કેમે ઉપડે નહિ. બાલિકા રોવા લાગી. જોર જોરથી રાડ પાડવા લાગી. ઘરનાં માણસોનું પ્રથમ તે તરફ ધ્યાન ન ગયું, એટલે બાળા વધારે જોરથી રડવા લાગી. એટલામાં તેના પિતાનું ધ્યાન તે તરફ ગયું, તેને રડવાનું કારણ પૂછતાં જણાયું કે તેને પાટલો ઉપાડીને પાડોશણને ત્યાં લઇ જવો છે. પિતા એકલો ઉપાડવા લાગ્યો, પણ બેન ફરીથી રોવા લાગી. તેને

તો માત્ર મદદ જોઇતી હતી. પછી એક બાજુ તેના પિતાએ પકડયો ને બીજી બાજુ તેણે પોતે ને તેની બેને પકડયો ને એમ કરી પાટલો પાડોશણને ત્યાં પહોંચ્યો. નાની બાળા તો આનંદથી નાચતી હતી. હર્ષથી પાડોશણને કહેતી હતીઃ "જો અમે તમારો પાટલો લાવ્યાં."

પાટલો ઉપડતો ન હતો તે વખતનું બાળાનું રડવું ને રાડ પાડવું કોઇ પણ સામાન્ય બાળહઠ જેવું જ હતું. તે વખતે તેને જોઇતી મદદને બદલે 'કેવી હઠીલી છે?" "એક વાત લે તો મૂકે નહિ" "શું કામ રાડો પાડે છે?" "હમણાં નહિ." "તું નહિ, અમે પહોંચાડશું." "શું કામ જીવ ખાય છે?" વગેરે બાળકોને સામાન્યતઃ હમેશ મળતી પુષ્પાંજલિમાંથી કાંઇક એને મળ્યું હોત તો બાળા કેટલી દુઃખી થાત? તેણે ધારેલું એક સુંદર નિર્દોષ કાર્ય અધુરૂં રહ્યાનું દુઃખ ને તેની સાથે ઘરના પ્રિયજનોની અસહાનુભૂતિનું બીજું દુઃખ!

શુદ્ધ હઠને ઓળખવા માટે બાળજીવનને નિકટથી, તેમના થઇને, તેમની નજરે જોતાં ને સમજતાં શીખવું જોઇએ. ને તેઓ જ્યારે જ્યારે કજીયા ઉપર ચડે ત્યારે "આ હઠ કહેવાય?" આ પ્રશ્ન વિચારતા રહેવો જોઇએ.

એમ કરીશું એટલે જણાશે કે ૭૫ ટકા બનાવો (જેને આપણે હઠ ગણુતા હતા) તે હઠના હોતા નથી; પણ ક્યારેક બાળકની અશક્તિને લીધે બાળક રડે છે, ક્યારેક શારીરિક અસ્વાસ્થ્યને લીધે રડે છે, તો ક્યારેક થાકને લીધે કજીયે ચડે છે તેના હોય છે. ને એવાં એવાં કારણો તપાસવા બેસશું ત્યારે હઠ કોને કહેવાય એ મનમાં સ્ફુરતું જશે, ને ક્ષણેક તો એવું પણ લાગશે કે ખરેખર બાળદુનિયામાં હઠ જેવી વસ્તુ જ નથી. પરંતુ એમ નથી. બાળકો કેટલીક વાર જેને સામાન્ય ભાષામાં આપણે હઠને નામે ઓળખીએ એવી વિકૃતિથી પીડાય છે ને તેમને તત્કાળ યોગ્ય ઉપચાર મળવાની જરૂર પણ હોય છે.

જ્યાં શારીરિક અસ્વાસ્થ્ય કે શારીરિક નબળાઇને લીધે બાળક કજીયાળું ને ચીડીયું થઇ ગયેલું હોય છે ત્યાં શારીરિક ઉપચારો તો પ્રથમ કરવાના. તેને જરા સાચવી લેવાનું પણ ખરૂં. પણ તે વખતે જ બાળક માનસિક નબળાઈ અથવા વિકૃતિ તરફ જવાનો સંભવ હોઇ તે બાબતની પણ સંભાળ લેવી જોઇએ. તે વખતે આપણે બાળકની માંદગીનું મહત્ત્વ વધારે પડતું વધારીએ અથવા માંદું હોવાથી તેને વધારે પડતું સાચવવા લાગીએ ને જે કહે તે કરવા લાગીએ તો બાળક હઠીલું બનવાનો સંભવ છે.

એકનું એક બાળક હોય ને તે કારણે તેનું મહત્ત્વ વ્યાજબી કરતાં વધે તો પણ બાળક હઠીલું બને. સૌથી નાનું બાળક પણ ઘણીવાર હઠીલું બને છે. શ્રીમંતોનાં બાળકો ઝાઝે ભાગે હઠીલાં હોય છે.

બાળહઠની અંદર જગતના રાજા થઇને ફરવાની ઈચ્છા હોય છે. અર્થાત્ જેના જેના ઉપર બાળકનો પ્રભાવ પડે છે તે બધાને બાળક પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ચલાવવા માગે છે. આવી વિકૃત ઇચ્છા ત્યારે જ જાગે છે કે જ્યારે બાળકને ભાન થાય છે કે તેના રડવામાં તેના કજીયામાં એટલી શક્તિ છે કે તે મોટા મોટાને પોતાની આગળ નમાવી શકે છે.

એક ચાર વર્ષની બાલિકા એકની એક હતી. તેને એક મા ને એક સંભાળનાર બાઇ. બાઈના મનમાં કે "એકનું એક છોકરૂં, જે કહે તે કરવું જ જોઇએ." માના મનમાં કે "એકની એક છોકરી યોગ્ય રીતે ઉછેરવી જોઇએ." બાલિકા સ્વચ્છંદીપણે કાંઈ કહે. મા એને નિયમો આપે. બાલિકા રડે. મા ધ્યાન ન આપે. જરાવાર થાય ત્યાં બાઇ આવે ને કહેઃ "કેટલાં નિર્દય મનના છો ? એકનું એક છોકરૂં, એટલું રડે છે તો યે તમને દયા આવતી નથી ?" પોતે તેડી લે, ખાવાનું આપે, સમજાવે. "મારા રાજા ને મારા હીરા" કહીને તેને મનાવે. બાલિકા

શરીરે સુદૃઢ છતાં રોજ દિવસના બે ત્રણ વાર રડે ને રડે તે કલાકો સુધી. બાલિકાને હઠનો રોગ લાગુ પડયો કહેવાય.

બાલિકાની માના ધ્યાનમાં વાત આવી. એકતંત્રી રાજ શરૂ થયું. એક બે વાર સખ્ત રડવાના પ્રસંગો આવી ગયા, પરંતુ માતાએ એકતંત્રી અને દૃઢ નિયમન રાખ્યું તેથી બાલિકા આઠ દિવસની અંદર સાવ બદલાઈ ગઈ. આઠ દિવસ પહેલાં તે દુઃખી અને રોતલ હતી. તે તે તે આનંદી, હસતી ને સુદૃઢ મનની બની ગઈ.

ઉપરના દાખલામાં જે ભાગ પેલી સાચવનાર બાઇએ ભજવ્યો તે ઘરમાં મોટે ભાગે પિતાઓ વિરુદ્ધ માતાઓ ભજવે છે. બાઇને રજા આપી દેવાનું શકય હતું; કુટુંબો તોડી નાખવાં અશક્ય છે. પરિણામે બાળકો હઠના ભોગ થઇ પડે છે. આપણે ત્યાં તો એમ જ મનાય છે કે આમ જ હોવું જોઇએ. જે મારે કે વઢે તે કાંઇ પોતે જ બાળકને મનાવી શકે? એક વઢનાર, નિયમ આપનાર અને સખ્તાઇ બતાવનાર જોઇએ ને બીજું આવે પ્રસંગે તેને પ્રેમથી પાસે લેનાર જોઇએ. મા વઢે એટલે કે બાળક નાની કે દાદી પાસે જાય ને તે તેને "હશે હશે, હવે રોઈશ મા" કરીને પાસે લે. એ જાતની નિયમનની ખોટી

કલ્પના આજે આપણામાં ઘર કરીને બેઠી છે. ને તેથી બાળકો કારણ વગર દુઃખી થાય છે.

હઠની અંદર બે તત્ત્વો ખાસ હોય છે. એક પોતાનું ધાર્યું કરાવવું ને બીજું નિયમનને આધીન ન થવું. બાળક શું ને મોટા માણસ શું, ઇચ્છા શક્તિ (will) ખોટે માર્ગે વાપરે કે અવિચારે (unreasonably) વાપરે ત્યારે તે હઠ કહેવાય, ને વિવેકથી વાપરે ત્યારે તે ઇચ્છાબળ કહેવાય. બાળકમાં વિકસતી ઇચ્છાશક્તિને હઠનું નહિ પણ બળનું રૂપ આવે તે માટે નિયમનની આવશ્યક્તા છે. ખોટા લાડથી લડાવેલું બાળક નિયમનને આધીન ન થવું તેમાં પોતાના ખાસ હક્કો માને છે, ને નિયમન પળાવતાં માબાપોને આખરે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે નમાવવામાં સત્તાનો વિકૃત આનંદ અનુભવે છે.

હઠીલું બાળક અવિકસિત રહે છે. તેની અંદર શક્તિઓ હોવા છતાં તે ખીલી શકતું નથી. પરિણામે બાળક ને આપણે બન્ને દુઃખી થઇએ છીએ.

હઠને કાઢી નાખવાની જૂની રીત હઠને તોડવાની છે (break the will). બાળકની ઇચ્છાશક્તિ તોડીને તેને આજ્ઞાંકિત બનાવવાની જૂની રીત જરા યે પસંદ કરવા જેવી નથી. તેનાથી બાળક અંદરથી વધારે બળવાખોર, ખુનશી ! બને છે એટલે કે તેની

ઇચ્છાશક્તિનું બળ ઘટતું નથી પણ વધારે દૃઢતાથી વિકૃત બને છે. ને કાં તો બાળક બીકણ ને નમાલું બને છે. એટલે કે તેની ઇચ્છાશક્તિ સાચે જ તૂટી જાય છે, વિકસતી નથી ને પરાધીન રહે છે. હઠનો એક જ ઉપચાર તે દૃઢ નિયમન. આપણું નિયમન બરાબર છે કે નહિ તે જરૂર તપાસતા રહેવું જોઇએ. પણ નિયમન આપ્યા પછી તે બાબતમાં દૃઢ–પથરા જેમ દૃઢ–પ્રેમાળ સૃષ્ટિ–માતા જેમ દૃઢ જ રહેવું જોઈએ. વધારે બોલવાથી ફાયદો થતો નથી. સમજાવવાના પ્રયત્નો પણ નકામા હોય છે. શાંતિથી ને દૃઢતાથી બાળકનું રડવું ને હાથપગ પછાડવું ને બધું સાંભળવું જોઇએ. આવા એક બે (ordeals) દિવ્યમાંથી બાળક પસાર થઇ સાચે રસ્તે આવી જાય છે.

